

# Utskrift



nr4

# Hallands Län



---

## Innehåll:

---

***Bengt Westergaard:***

NEOLITISKA HUS -problem och möjligheter med  
 exempel från Halland .....s. 4

***Lennart Carlie:***

PÅARP -en mellanneolitisk fångstboplats .....s. 15

***Bengt Westergaard:***

C-14 -dateringar av neolitisk trattbägarkeramik i Halland .....s. 31

***Pär Connelid och Catharina Mascher:***

ÖVRABÖKE -förhistoriskt odlingslandskap i  
 halländsk skogsbygd .....s. 44

***Per Wranning:***

EN FÖRRÖMMERSK JÄRNFRAMSTÄLLNINGSPLATS  
 I GENEVAD .....s. 68

# Övraböke - förhistoriskt odlingslandskap i halländsk skogsbygd

av Pär Connelid och Catharina Mascher

---

## Bakgrund

---

I samband med projekteringen av naturgasledningen genom Halland under 1980-talet genomfördes ett stort antal arkeologiska undersökningar. På flera platser påträffades omfattande spår av landskapets förhistoria. Det var framförallt den stora mängden huslämningar från olika perioder som bidrog till att öka kunskapen om den halländska bebyggelseutvecklingen alltifrån stenålder och framåt. På grund av att gasledningen huvudsakligen drogs genom de mer slättbetonade delarna av landskapet framkom de flesta fornlämningarna i dagens åkermark.

När gasledningsnätet för några år sedan utvidgades med ett ”stickspår” mot Hyltebruk kom en annorlunda landskapstyp att beröras. Ledningen drogs här genom den halländska delen av det sydsvenska höglandet, d v s i ett område där bebyggelse och odling oftast återfinns som små öar i den för övrigt dominerande skogen. I nordligaste delen av Slättåkras socken passerade gasledningen genom den lilla byn Övraböke (figur 1). I östra delen av byn påträffades vid den inledande inventeringen ett större område med s k *fossil åkermark*, alltså permanent igenlagd och övergiven odlingsmark som i det här fallet under senare tid använts som betesmark. Eftersom stora delar av området hade en ålderdomlig karaktär och därför kunde antas





antydde att området kan ha varit i bruk under mycket lång tid. Omfattande fynd av liknande lämningar i Älvsborgs län har under senare tid kunnat dateras till de första århundradena efter Kristi födelse (Mascher 1993). Redan områdets storlek i jämförelse med den yta som varit i bruk under historisk tid avslöjar att de fossila formerna har en lång historia.

### 1811 års karta

Låt oss börja beskrivningen av Övraböke-lokalen med en titt på den äldsta kartan över området från 1811.

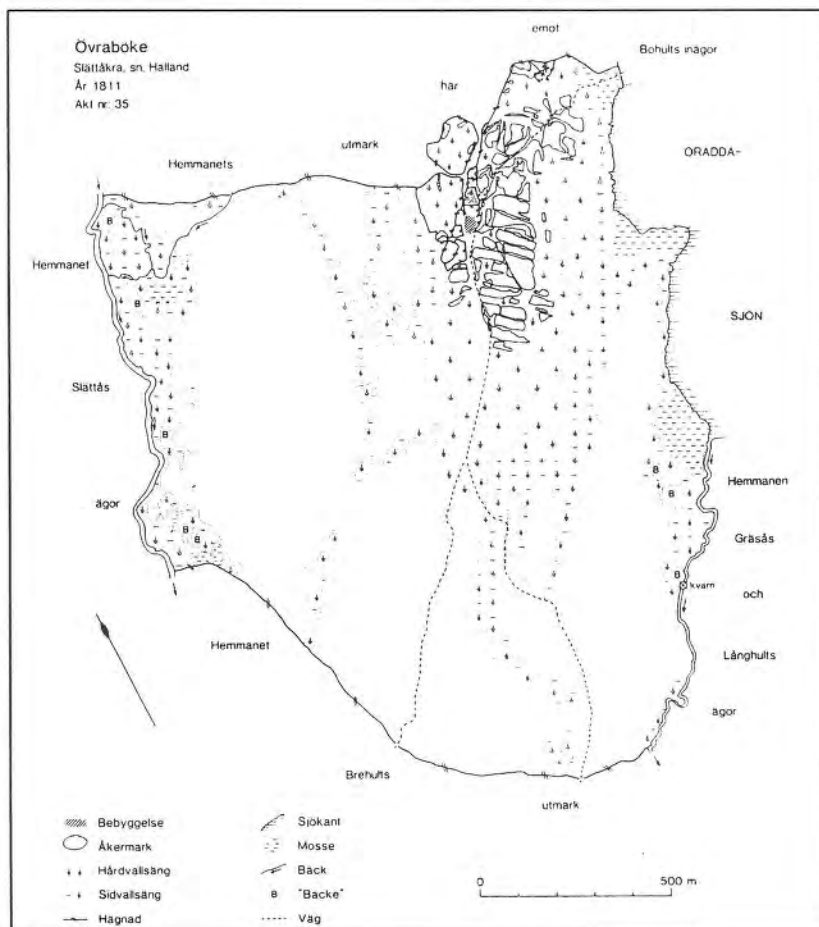
Tyvärr saknas kartor från 1600- och 1700-talet över Övraböke. Den äldsta kartan från 1811 (figur 2) är dock mycket välgjord och kan åtminstone sägas representera 1700-talets landskap. Den redovisar inägomarken som i det här fallet är mycket stor - över 200 hektar. Den begränsas i öster och väster av vatten, i nordost av Övraböke-sjön som på kartan kallas "Öradda-sjön" (*örad*= laxöring). I norr och söder löper två kilometerlånga hägnader mot utmark.

Övraböke utgör 1811 ett helt mantal frälsejord. Detta kan vi tolka som att här funnits en ensamgård sedan lång tid tillbaka. I början av 1800-talet har den ursprungliga gården klyvts i flera mindre gårdsbruk, vilka fortfarande formellt betraktas som en sammanhållen enhet. Hur jordbruket i praktiken bedrevs 1811 ger inte kartan något besked om, men det faktum att inte mindre än fyra separata husgrupper markerats på kartan tyder på att det rör sig om olika hushåll med - får vi förmoda - eget ansvar för driften. Kartan redovisar emellertid all mark oskiftad.

En stor del av inägoområdet utgörs enligt kartans textdel av "Skogbevuxen och dålig mark". Kärr och annan sidlänt terräng

hävdas dock som slåttermark och är noggrant redovisade på kartan. Närmast bebyggelsen och åkermarken, på högre liggande och dränerande mark, ligger hårdvallsängen.

I direkt anslutning till bebyggelsen finns åkermarken. Största delen är belägen på östsidan av vägen som genomlöper området.



**Figur 2.** Karta över frälsehemmanet Övrabökes inägomark år 1811. Åkermarken uppvisar öster om vägen en regelbundet långsmal tegform. Renritning: Pär Connelid.

Eftersom all åker är belägen i ett och samma gärde kan vi anta att odlingsystemet är ensäde, vilket i princip innebär att all mark besås och skördas varje år.

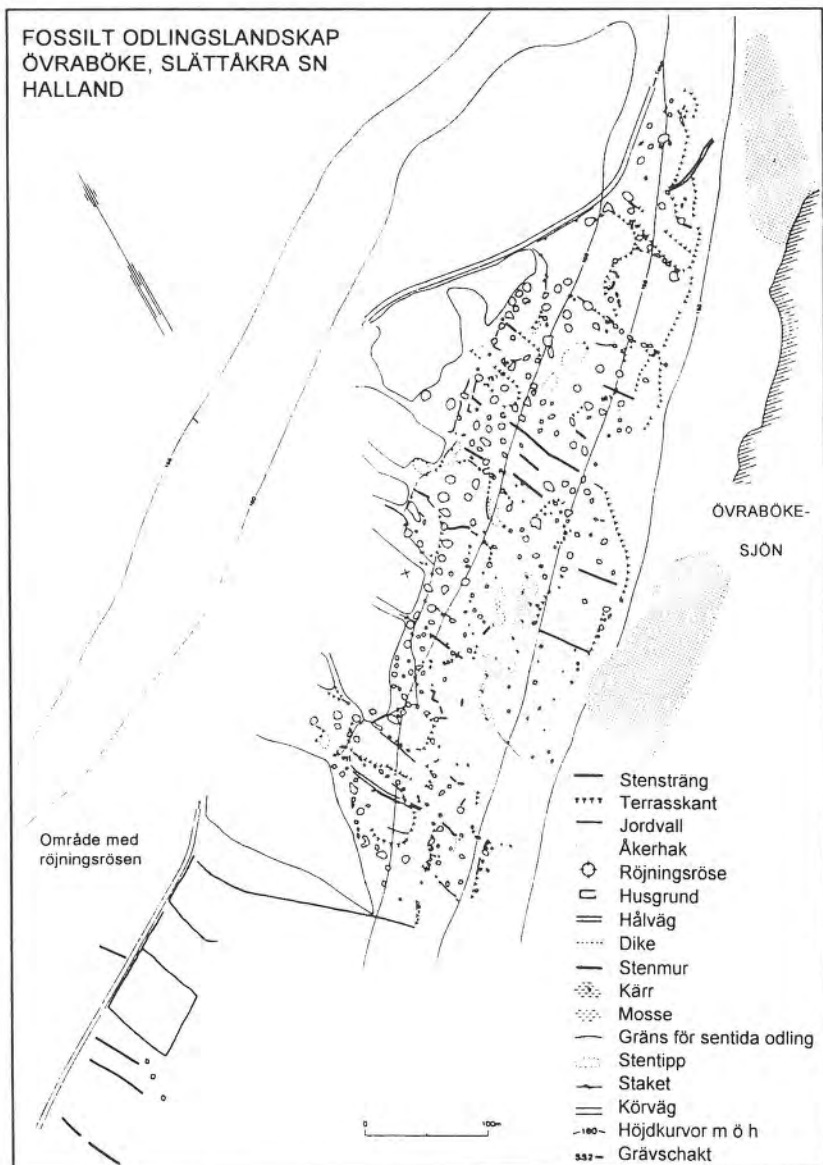
Formen på de enskilda odlingsytorna varierar en hel del. Längst i norr har de ett oregelbundet utseende. Söderut blir formen dock alltmer långsträckt. Kartbilden ger här ett tydligt intryck av regelbundenhet. Visserligen finns även i detta avsnitt några blockformiga ytor men överlag dominerar åkrar med mer eller mindre långsträckt form.

Långsmala åkerytor (s k *bandparceller*) på de äldre kartorna förekommer på ett stort antal platser på det sydsvenska höglandet. De har vid undersökningar i fält i flertalet fall visat sig gå tillbaka på en äldre fysisk struktur som på 1600- och 1700-talet sedan länge förlorat sin ursprungliga funktion. Som redan nämnts förekommer i det fossila åkerområdet i Övraböke åkerytor med ett liknande utseende, vilka alltså inte är i bruk vid karteringstillfället 1811.

Erfarenheterna från angränsande skogslän och de fossila formerna i Övraböke innebär att vi på goda grunder kan anta att en äldre regelbundet utlagd parcellstruktur funnits i området. Den ”lyser igenom” på 1811 års karta men har av allt att döma vid detta tillfälle inte längre någon praktisk funktion. Åkrarnas långsmala form är fullt iakttagbar även på de yngre ekonomiska kartorna över området.

## De fossila formerna i Övraböke

Fältkartan (figur 3) upprättades under ett par arbetsveckor hösten 1990 och omfattar förutom det fossila området angränsande delar av de moderna åkrarna. Området med röjningsrösen längst i sydväst karterades inte eftersom det inte direkt berördes av arbetena med



**Figur 3.** Fältkartan över det fossila odlingslandskapet i Övraböke. Den fossila åkermarken innehåller ett flertal parallellt liggande bandparceller avgränsade av stensträngar, terrasskanter och jordvallar samt ett stort antal röjningsrösen. Renritning: Pär Connelid och Catharina Mascher.

gasledningen. Detta är i och för sig synd men betyder mindre då formerna här är homogena och dessutom väl avgränsade gentemot övriga odlingslämningar. En översiktlig klassificering av de fossila formerna kan göras enligt följande:

- \* området med röjningsrösen och röjda ytor i sydväst, där inga parcellindelningar kan iakttagas.
- \* regelbundna parceller avgränsade av stensträngar, terrasskanter eller jordvallar, innehållande kvadratiska eller lång smala brukningsytor.
- \* oregelbundna parceller avgränsade av kraftiga terrasskanter, ofta skärande över det regelbundna mönstret.
- \* odlingsytor med spår av slutfåra efter plog, innehållande röjningsrösen med ett stenmaterial som avslöjar att de varit i bruk under sent 1800-tal och 1900-tal.

Den första typen tar fasta på den övergripande *strukturen* av långsmala parceller som i hög grad bestämt utseendet på övriga odlingsytor. De tre andra beskriver mera utseendet på de enskilda brukningsytorna.

Redan en hastig blick på fältkartan avslöjar den regelbundna strukturen. Ett flertal stensträngar och terrasskanter har samma orientering - nordväst-sydost - och de utgör i några fall en fortsättning på de moderna åkeryornas begränsningar. De två stensträngarna närmast mossen i öster har som synes en lite annorlunda orientering. Förklaringen är dock att de anpassats till topografin i just detta terrängavsnitt. Längst i sydväst finns flera stensträngar utanför de sentida ytorna.

Om vi antar att bandparcellerna sträckt sig upp till hålvägen i nordost innebär detta att hela systemet en gång haft en längd på ca 900 meter. Vid en närmare inventering på västsidan av vägen påträffades inga fler långsträckta former. Därmed kan vi grovt avgränsa hela den regelbundet indelade ytan. Det fossila området och bandparcellytorna under historisk tid omfattar tillsammans ca 15 hektar.

Jämför vi karaktären på den regelbundet indelade ytan med liknande lokaler i t ex Älvsborgs län så infinner sig direkt flera likheter. Inte minst storleken, som för den oinvidde vid första anblicken kan tyckas en aning svårsmält, överensstämmer bra. Det är till och med så att storleken på Övraböke-området kan betraktas som måttligt om man jämför det med flera av de större lokalerna i Västergötland. Bandparcellsystem med en längd på två till tre kilometer är där inte ovanliga. Den viktigaste parallellen är dock att det äldre mönstret täcker en avsevärt större yta än den som varit i bruk under historisk tid. Den större arealen tyder på att man använt sig av en odlingsrytm där större delen av marken legat i flerårig träda. Den mindre ytan under 1700- och 1800-talet odlades ju - visserligen intensivt - av inte mindre än fyra brukningsenheter.

Hur gamla kan då bandparcellerna i Övraböke förväntas vara? Här har vi egentligen inga andra referenser än de nyss omnämnda områdena i Älvsborgs län. <sup>14</sup>C-dateringarna tyder hittills på att den här typen av markindelningar etableras under århundradena strax efter Kristi födelse, dvs under romersk järnålder och folkvandringstid (Mascher 1993). Något daterat jämförelsematerial från Halland finns ännu inte men likheterna med de västgötska lokalerna är mycket stora och dessutom tillhör Övraböke-området samma naturgeografiska region.



Den äldsta odlingsfasen i Övraböke representeras sannolikt av det ensamliggande röjningsröseområdet i sydväst. Här finns så när som på en kortare stensträng närmast vägen inga spår av långsmala former. Röjningsrösen är i regel 2-4 meter i diameter och har flack profil. Bortsett från en svagt utbildad terrasskant mot fuktig mark i väster finns här inga som helst andra brukningsspår. Området avslöjar ett extensivt bruk, troligen med långa perioder av träda. Situationen liknar även här den i grannlänen. Områden av den här typen har påträffats i närmast otroliga mängder över stora delar av sydsvenska höglandet. Antingen uppträder de i tiotals hektar stora områden - oftast i skog - eller också i liknande lägen som i Övraböke, där de liksom "hänger ut" utanför den regelbundet indelade marken. Datering från dessa områden pekar entydigt på en etablering i perioden sen bronsålder-äldsta järnålder (Arkeologi i Sverige 1989. Gren 1991. Connelid, Mascher och Weiler 1993. Mascher 1993.).

Den typ av fossila brukningsytor som begränsas av kraftiga terrasskanter ignorerar ofta den regelbundna strukturen. Några av ytorna är i bruk under 1800-talets början men de flesta har av allt att döma inte använts alls under de senaste seklerna. Detta gör att vi kan misstänka ett medeltida eller eventuellt ännu äldre ursprung för dessa ytor.

Den yngsta typen av odlingsytor bär tydliga spår av sent åkerbruk. Det rör sig här främst om slutfåror efter plog och stora toppiga röjningsrösen med ett olikstort stenmaterial. De flesta ytorna av denna typ - de är inte särskilt många - finns med på den äldsta ekonomiska kartan från 1924-25. Flera av dem begränsas dock av relativt kraftiga terrasskanter som antyder att de kan ha varit i bruk mycket länge.

Sammanfattar vi redogörelsen ovan växer bilden fram av en mycket lång odlingshistoria uppe på Övraböke-höjden. Röjnings-

röseområdet i sydväst utgör förmodligen resterna efter områdets äldsta odlingsfas med början i årtusendet före Kristi födelse. Resultat från undersökningar i omkringliggande län tyder på att denna äldsta fas efterhand omfattat en yta av minst samma storlek som den som efter ytterligare några århundraden delas in i regelbundna parceller. Denna omstrukturering kan förväntas ha inträffat någon gång under perioden 0 - 600 e Kr. Därefter är det svårare att skissera utvecklingen i området. De kraftiga terrasskanterna som i flera fall överlagrar den äldre strukturen men som inte varit i bruk under senare historisk tid kan vara rester efter medeltida brukning.

Det hypotetiska utvecklingsförlopp som skisserades här ovan fick fungera som en vägledning vid de fortsatta fältarbetena i området under juni 1991. De viktigaste frågorna i detta sammanhang kom givetvis att kretsa kring formernas kronologi. Det övergripande syftet med de fyra schakt som grävdes i de fossila formerna var tvådelat. För det första gällde det att få ett tillräckligt dateringsunderlag så att den hypotetiska utvecklingen kunde beläggas eller justeras. För det andra måste den antagna likheten med sydsvenska höglandet i övrigt kontrolleras. Föreligger samtida utvecklingsförlopp över stora delar av denna region eller inte? En annan viktig frågeställning kring lämningar av det här slaget gäller huruvida området varit kontinuerligt bebott och odlat under kanske mer än 2000 år. För att belysa detta genomfördes en pollenanalys i ett mindre kärr.

### **Utgrävning av den fossila åkermarken**

Sammanlagt grävdes fyra schakt i den fossila åkermarken. Tre av dessa finns markerade på fältkartan och är belägna i områdets centrala delar. Det fjärde berörde ett av röjningsrösen i det ensamliggande området i sydväst.

Datering av fossila odlingsformer sker i första hand med hjälp av  $^{14}\text{C}$ -metod. Användningen av  $^{14}\text{C}$ -analys bygger på antagandet att iordningställandet av en odlingsyta skett med brandröjning. Att man verkligen använt eld i detta sammanhang finns åtskilliga belegg för under historisk tid. Den ibland rikliga förekomsten av träkol och förkolnade växtdelar direkt under t ex röjningsrösen och stensträngar tyder på att detta varit fallet även under äldre perioder.

### Röjningsröset

Syftet med undersökningen av röjningsröset var att få en datering av områdets äldsta brukningsfas. Figur 4 visar röset efter det att ena hälften grävts bort. Undersökningen visade att området troligen har



*Figur 4. Röjningsröse under utgrävning. Här har halva röset avtorvats och framrensats. Foto: Pär Connelid.*

använts i två omgångar. Stenmaterialet i röset uppträdde i två urskiljbara skikt. Den undre hälften bestod av mindre stenar som låg inbäddade i ett lager av matjord. Ovanpå detta fanns ett tunt men fullt iakttagbart mörkfärgat skikt, tolkat som resterna efter en igenväxning. I den övre hälften dominerade ett större stenmaterial med flera större block överst. Situationen tyder på en nyröjning.

Ett kolprov taget under en av stenarna i bottenpackningen hade en nära 3000-årig ålder och indikerar att en brandröjning kan ha skett i området redan under mellersta bronsålder. Den kalibrerade åldern för detta prov hamnar i perioden 1040 - 899 BC (1 sigma). Denna datering stämmer tämligen bra med vad vi vet från undersökta röjningsröseområden på andra håll.

För att fånga in en yngre användningsfas av röset insamlades träkol i övre delen av matjorden till vänster i röset. En äldre brukningsyta hade här kommit att överlagras av rösets övre del. Provets ålder visade sig vara betydligt yngre och hamnade i perioden 776 - 997 AD (1 sigma). Som kommer att framgå nedan stämmer denna datering bra med flera av  $^{14}\text{C}$ -analyserna från de andra schakten.

## Stensträng 1

Med avsikt att tidsbestämma etableringen av bandparcellerna valdes två stensträngar och en terrasskant ut för undersökning (SS1, SS2 och TE1 på fältkartan). Den första stensträngen är belägen i norra delen av området, nära avslutningsterrassen ned mot fuktig mark längs strandkanten (figur 5). Inget tyder på att marken närmast anläggningen varit i bruk under de senaste århundradena. Av profilen framgick att den högra (norra) delen är något terrasserad.



*Figur 5. Stensträng 1 under utgrävning. Foto: Pär Connelid*

Efter avtorvning framkom en väl sammanhållen stenpackning vars mellersta del bestod av flera 30-40 cm stora stenar lagda på ett sådant sätt att de påminde om basen till en enkelmur. Direkt under några av bottenstenarna påträffades flera bitar förhistorisk keramik. De är dock av "allmän" järnålderstyp och låter sig därför inte närmare dateras.

På samma nivå som keramiken uttogs ett kolprov för  $^{14}\text{C}$ -analys. Den kalibrerade åldern hamnade i intervallet 671 - 873 AD (1 sigma). Ytterligare ett prov insamlades ett bit längre ned, strax under gränsen mot opåverkad jord. Detta var dock avsevärt äldre och visade på stenålder. Troligen togs provet alltför djupt och utan direkt kontakt med stenkonstruktionen. Vi kan därför förutsätta att dateringen inte har något med den fossila åkermarken att göra. Den övre dateringen - yngre järnålder - stämmer däremot ganska bra med resultaten från andra platser. Emellertid pekar den på en något senare etablering av stensträngen än den förväntade.

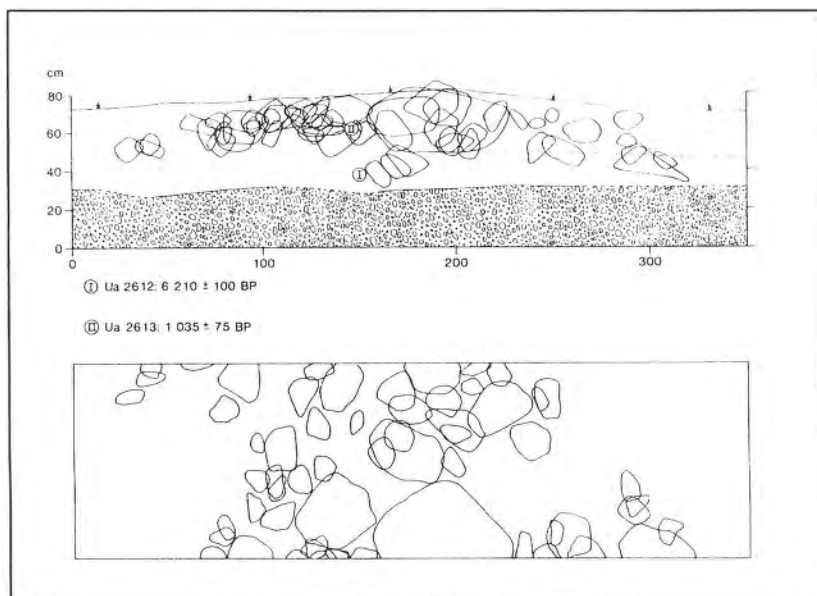
## Stensträng 2

Stensträng nummer två (se figur 6) är belägen i områdets mellersta del, på relativt plan mark nära de moderna åkerytorna. Kartbilden visar att den sannolikt utgör en fortsättning på åkerrenen mellan två av de moderna åkerytorna några tiotal meter mot nordväst. Varken de äldre kartorna eller formerna runtomkring förefaller ha varit i bruk sent.

Avtorvningen och framrensningen avslöjade inte i detta fall någon tydlig konstruktion. Bortsett från ett par större block centralt i anläggningen föreföll stenmaterialet aningen utspritt. Detta kan

vara en effekt av överodling efter det att stensträngens ursprungliga funktion upphört. Vad som däremot framträdde tydligt var att stenkonstruktionen placerats på ett relativt tjockt (ca 20 cm) och tidigare brukat lager. Troligen representerar denna undre horisont, vilken syntes som ett något mer mörkfärgat lager än övrig matjord, den äldre röjningsrösefasen.

För att datera anläggandet av stensträngen analyserades ett kolprov från dess bottenparti. Resultatet hamnade i intervallet 967 - 1037 AD (1 sigma), alltså yngre järnålder och ungefärligen i överensstämmelse med dateringen från både röjningsrösens yngsta användningstid och den första stensträngen. Ett andra kolprov togs i det underlagande matjordskiktet. Även här blev resultatet en datering till stenålder. Inte heller i detta fall ska provet sättas i samband med den fossila åkermarken.



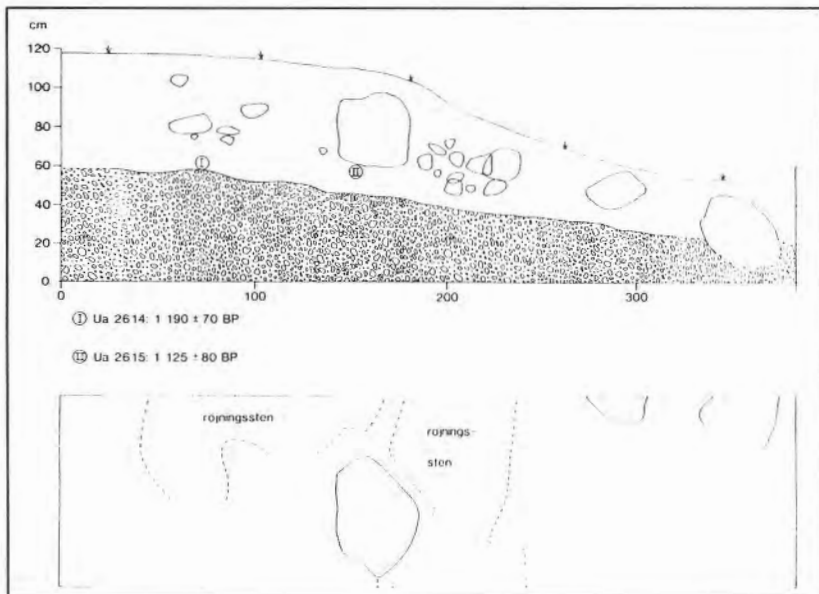
Figur 6. Stensträng 2 i plan och profil.



## Terrasskanten

I syfte att få ytterligare dateringar av den regelbundna strukturen grävdes en terrasskant i områdets norra del. Avsikten var här också att kunna inhämta en datering från en yngre fas av odlingsterrassens brukningstid - hypotetiskt medeltid. Eftersom terrassen tydligt anknyter till den dominerande orienteringen av parcellsystemet var förhoppningen att dess bottenparti skulle innehålla en stenkonstruktion liknande den i stensträngsschakten. Inget tyder på att odlingsytan varit i bruk under senare perioder.

Profil- och planritningen (figur 7) visar att någon sådan konstruktion inte fanns. I terrasskantens mitt påträffades endast ett större block omgärdat av ett lager med mindre röjningsstenar. Som en följd



Figur 7. Terrasskanten i profil och plan.

av förmodligen ganska intensiv brukning i den något sluttande terrängen hade närmare 70 cm matjord ackumulerats i terrasskantens mittparti.

Eftersom detta terrängavsnitt inte verkar innehålla mindre sten och block än området i övrigt verkar det rimligt att blocket och småstenen deponerats på platsen efter det att odlingsytan befriats från sitt mest ”besvärande” stenmaterial. Hade stenarna varit resultatet av de första röjningsaktiviteterna på platsen borde där ha funnits betydligt mer stenar av olika storlekar. De båda <sup>14</sup>C-dateringarna från schaktet tyder dock på att inte särskilt lång tid behöver ha förflutit mellan den första röjningen och uppkastandet av blocket och ”plockestena”. Två dateringar från terrasskantens bottennivå visar på praktiskt taget samma ålder - 775 - 962 AD (1 sigma) respektive 827 - 1009 AD (1 sigma). Samtidigheten med övriga dateringar från yngre järnålder är således god.

### Sammanfattning

Sammantaget pekar grävningens resultaten på att utläggandet av bandparcellerna i området sker under yngre järnålder. Dateringarna för fram 700 - 900-tal e Kr som den mest sannolika perioden. Detta är några århundraden senare än förväntat och antyder en förskjutning framåt i tiden jämfört med samma fenomen på de mest välundersökta lokalerna i framför allt Älvsborgs län, där perioden 300 - 600-tal e Kr dominerar.

Den äldre dateringen från röjningsröseområdet i Övraböke stämmer bättre med resultaten från övriga delar av regionen. Eftersom detta än så länge är den enda dateringen ska den emellertid användas med viss försiktighet. Vårt att notera är dock den yngre rösedateringens goda överensstämmelse med <sup>14</sup>C-analyserna från övriga schakt.

Rösets andra användningsfas kan alltså mycket väl sammanfalla med omstruktureringen av odlingsmarken under senare delen av yngre järnålder.

När det gäller utvecklingen under medeltid lämnade grävningarna ingen information. Ett eventuellt kontinuerligt brukande under denna period innebär ju i mindre utsträckning nyröjningar som är möjliga att datera. Den undersökta terrasskanten kunde i sin övre del misstänkas ha varit i bruk under medeltid, men undersökningen gav dock inte tillräckliga mängder träkol för en datering av den övre nivån.

### Pollenanalysen

För att få en "oberoende" bild av odlingsutvecklingen i området genomfördes en pollenanalys på material från det lilla kärret i områdets mellersta del.

För Övrabökes del bedömdes det som angeläget att få en så lokalt präglad bild som möjligt, vilken direkt kan jämföras med markutnyttjandet i pollenkärrets omedelbara närhet. För att erhålla ett säkrare dateringsunderlag har flera nivåer i diagrammet  $^{14}\text{C}$ -daterats. Provtagning och analysarbete gjordes av Magnus Thelaus vid Kvantärbiologiska laboratoriet på Lunds universitet. Av utrymmesskäl redovisas inte pollendiagrammet här. Detta kommer senare att ske i ett annat sammanhang.

Den äldsta nivån där en tydlig kulturpåverkan ger sig till känna infaller vid övergången mellan brons- och järnålder. Här rör det sig dock enbart om betesindikationer. Sädesslagen uppträder vid, eller möjligen strax innan, Kristi födelse. Därefter visar analysen på kontinuerlig odlingsverksamhet fram till 700 - 800-tal. Efter denna

tidpunkt inträffar en nära tusenårig lucka vars orsak för närvarande är okänd. Vi kan dock notera att den inleds vid den tidpunkt då etableringen av bandparcellerna sker. Sannolikt finns här ett samband.

Pollenanalysen stöder i mångt och mycket resultaten från övriga undersökningar i området. Den senare tidpunkten för odlingens igångsättande som framkom i pollendiagrammet kan möjligen bero på att kärret haft för liten upptagningsförmåga och därör inte fångat in de allra äldsta odlingsaktiviteterna.

Ett viktigt resultat av pollenanalysen är den obrutna kurvan för sädesslagspollen från det att åkerbruket sätter igång kring Kristi födelse och fram till luckan i diagrammet. Luckan är beklaglig eftersom den innebär att den medeltida och senare utvecklingen inte kan belysas. Vi kan därför inte i detta läge få någon information om kontinuitet föreligger genom dessa perioder.

### **Odlingslandskapets utveckling i Övraböke - sammanfattande diskussion**

Undersökningen av den fossila åkermarken i Övraböke har gett oss en ny och spännande inblick i Hallands äldsta bebyggelsehistoria. Eftersom gasledningen här lades tvärs genom det välbevarade odlingslandskapet på höjden, gavs tillfälle att genomföra en första analys av hur landskapet utnyttjats och förändrats i området över tiden. Redan vid karteringen växte bilden av en lång och komplex odlingshistoria fram. Stensträngar, terrasskanter, jordvallar och röjningsrösen av olika typer och från skilda tidsperioder befanns ligga inflätade i varandra över stora delar av moränhöjden.

Det dominerande intrycket som fältkartan ger är att vi här har att göra med ett område där markanvändningen redan tidigt planerats enligt ett uttänkt mönster. Detta syns särskilt tydligt i den fossila åkermarkens parcellformer - större delen av höjden täcks av ett regelbundet utlagt system av parallellt liggande långsmala markremsor, s k *bandparceller*. De parallella bandparcellerna utgör en underliggande struktur, vilken bestämt den fysiska utformningen av åkermarken långt in i historisk tid. På den äldsta kartan från 1811 och även på dagens ekonomiska karta, kan man tydligt se en långsmal, regelbunden tegform i åkergärdet öster om den väg som genomkorsar byn. Längst i sydväst på höjden ligger dock ett mindre röjningsröseområde som inte innehåller några regelbundna indelningar. Här finns endast små och flacka röjningsrösen samt enstaka svaga terrasseringsar. Röjningsrösen av varierande form och storlek finns annars över hela höjden, även inom det bandparcellerade området. Den här typen av fossilt landskap uppvisar stora likheter med bl a Älvsborgs län, där vi på senare år har påträffat omfattande lämningar av fossil åkermark från brons- och järnålder (Mascher 1993).

För att få grepp om Övrabökehöjdens odlingshistoria, grävdes två stensträngar, en terrasskant och ett röjningsröse med skilda lägen i terrängen. Resultaten från grävningen, med <sup>14</sup>C-dateringar och keramikfynd, bekräftade i stort antagandet om att dessa lämningar kunde vara av förhistoriskt ursprung. Röjningsrösets bottendel kunde dateras till 1000 - 900-tal f Kr, d v s yngre bronsålder. Ytterligare ett kolprov, taget i rösets ytterkant, gav en betydligt yngre datering till vendeltid/vikingatid, 700 - 900-tal e Kr. Dateringarna överensstämmer väl med de resultat vi erhållit från många andra röjningsröseområden på sydsvenska höglandet, vilka klart visar att en större röjningsexpansion inträder i denna region under sen bronsålder (Gren 1991. Connelid, Mascher och Weiler 1993. Mascher 1993). Dateringarna från de båda

stensträngarna och terrasskanten hamnade samtliga i perioden 700 - 900-tal e Kr, d v s vendeltid/vikingatid. Under en av stensträngarna påträffades förhistorisk keramik.

Resultatet från grävundersökningen är såpass entydigt att man med säkerhet kan säga att en regelbunden indelning av odlingsmarken genomfördes på Övrabökehöjden under yngsta järnålder. Av röjningsrösedateringen att döma - och i analogi med vad vi vet från angränsande skogslän - föregicks denna markindelning av en brukningsfas vars initiala skeden ligger i sen bronsålder. Både när det gäller röjningsröseområdena och de bandparcellerade områdena, visar de stora arealerna som de vanligen täcker att man har brukat marken extensivt, enligt ett system med långvariga trädesperioder. Den fossila åkermarken i Övraböke, liksom på flertalet andra fornåkerlokaler, täcker mångdubbelt större arealer än vad den historiska ensädesodlingen krävde i området. Från pollenanalyser i Kindsbygden i Västergötland vet vi att odlingen bedrevs på små åkerytor belägna innanför de regelbundet utlagda parcellytornas begränsningar. Det mesta av odlingsmarken låg i flerårig träda och användes som betesmark. De små åkrarna låg på så vis insprängda i ett busk- och örtrikt gräsmarkslandskap, präglat av ett kombinerat spannmåls- och animaliejordbruk (se Mascher 1993).

Pollenanalysen från kärret i områdets centrala del påvisar också att åkermark och betesmark hävdats på Övrabökehöjden under sen bronsålder och äldre järnålder. Dessvärre finns sedan en lucka i kärrtorven, vilket gör att man inte kan utläsa något om vegetationshistorien under yngsta järnålder och medeltid här. Luckan infaller under den period som de regelbundna parcellerna daterats till. Vi kan alltså för närvarande inte avgöra om det föreligger kontinuitet i odlandet från yngsta järnålder och vidare fram i historisk tid. Detta förefaller dock högst troligt, med tanke på åkermarkens storlek och

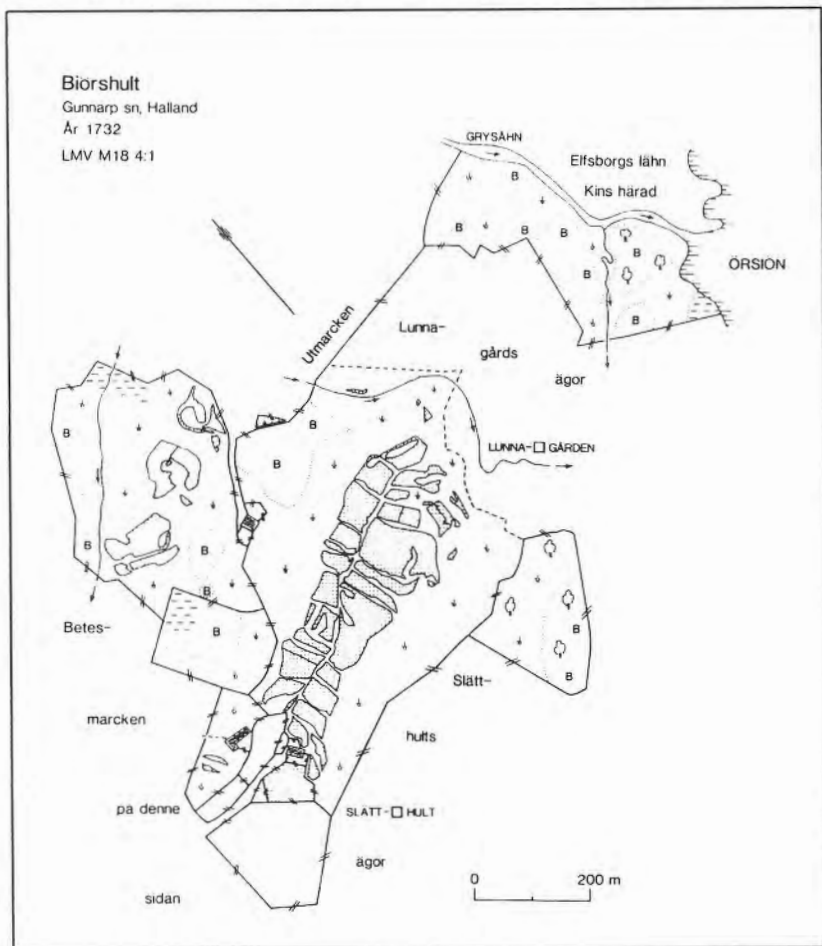
utformning under senare tid då området brukades av en ensamgård.

Sannolikt kan uppkomsten av den regelbundna markindelningen i Övraböke under yngre järnålder tolkas som resultatet av ett ökat tryck på ny odlingsbar mark att tillgå. Kanske fanns det inte utrymme för fler brukningsenheter inom det gamla röjningsröseområdet? Kanske var jorden utarmad och översållad av rösen efter århundraden av kontinuerligt brukande? Blev man efter hand tvungen att intensifiera odlandet och gödsla marken mer effektivt? Klart är i alla fall att ett behov av att kontrollera och reglera markanvändningen uppstod under järnålder över stora delar av Västsveriges skogsbygder. I detta avspeglas ett sedan länge etablerat och välutvecklat agrarsamhälle, vars existens måste ha varit förankrad i stabila jordbruksekonomier. Detta visar också mycket påtagligt att moränjordarna ovan högsta kustlinjen varit synnerligen lämpade för förhistoriskt åkerbruk - all sten till trots! Jordarna är här, speciellt i höjdlägena, både väl-dränerade och lagom fuktbindande och samtidigt näringsrika.

Tvärtom vad tidigare forskning ansett, har alltså skogsbygderna på höglandet tidigt dragit till sig fast bebyggelse och odling. Vi har nu därför all anledning att ifrågasätta de tankar som exempelvis Albert Sandklef framför kring den halländska bebyggelseutvecklingen i detta område. I "Hallands historia" (1959) ställer han skogsbygdens odlingshistoria mot den tidigt uppodlade slätten. Med exemplet Stixered i Krogsereds socken vill han illustrera hur skogsgårdens åkerlappar avslöjar en relativt ung odlingshistoria. Han skriver detta om Stixered utifrån en karta från 1826: "Åkrarna ha här före laga skiftet oregelbunden form, som är given av naturen, och som snarast erinrar om intagor i utmarken" (sid 233). I själva verket förefaller bilden representera den rakt motsatta utvecklingen. Flera av tegarna i Stixered är tydligt långsmala och går med all säkerhet tillbaka på en äldre regelbunden markindelning, vilken i likhet med Övraböke och ett



stort antal byar och gårdar på sydsvenska höglandet, troligen är av förhistoriskt ursprung. Långsmala tegindelningar uppträder på flera äldre kartor från halländska skogssocknar - några fina exempel är Yared i Krogserefs socken, Gallagärde i Gällarefs socken, Ramnared i Drängserefs socken och Björshult i Gunnarps socken (figur 8).



*Figur 8. Björshult i Gunnarps socken år 1732. Flera av skogsbygdens byar och gårdar har långsmala åkertegar utlagda i ett regelbundet mönster. Sannolikt döljs här en förhistorisk markindelning, vilken kommit att bevaras i terrängen långt in i senare tid. Teckenförklaring, se fig. 2 Renritning: Pär Connelid*

Uppfattningen om den halländska skogsbygden som ett marginalområde ur jordbruksmässig synvinkel, måste nu omprövas. Övrabökeundersökningen är ett illustrativt exempel på detta. Här vid den till synes marginellt belägna skogsgården, där inga gravar eller andra fornlämningar tidigare var kända, finns ett unikt fossilt odlingslandskap bevarat - med rötter långt ned i förhistorisk tid.



---

## R E F E R E N S E R

---

**Arkeologi i Sverige 1986, 1989:** RAÄ Rapport 1988:2. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

**Connelid, P; Mascher, C & Weiler, E 1993:** Röstorp - ett västsvenskt röjningsröseområde i skogsmark. Arkeologi i Sverige. Ny följd 2. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

**Gren, L 1991:** Fossil åkermark. Fornlämningar i Sverige 1. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

**Mascher, C 1993:** Förhistoriska markindelningar och röjningsröseområden i Västsveriges skogsbygder. Kulturgeografiskt Seminarium 2/93. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms Universitet. Stockholm.

**Sandklef, A 1959:** Hallands jordbruk 1656 - 1900. I: Hallands historia, del II. Halmstad.

***Utskrift ges ut av:***

Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten  
Tollsgatan, 302 31 HALMSTAD  
Tel 035-16 04 00 Fax 035-18 60 67

Artiklar till ***Utskrift*** mottas i form av maskinskrivna manus eller 3.5" disketter i WordPerfekt 6.0 eller Page Maker 5.0. Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

**Redigering och layout:**

Erik Rosengren  
Yvonne Eklund  
Staffan Hyll

**ISSN 1102-7290***Tryckt hos KOMAC, Halmstad***Halmstad 1995**

**I detta nummer:**

***Bengt Westergaard:***

NEOLITISKA HUS -problem och möjligheter  
med exempel från Halland

***Lennart Carlie:***

PÅARP -en mellaneneolitisk fångstboplats

***Bengt Westergaard:***

C-14 -dateringar av neolitisk trattbägarkeramik i  
Halland

***Pär Connelid och Catharina Mascher:***

ÖVRABÖKE -förhistoriskt odlingslandskap i  
halländsk skogsbygd

***Per Wranning:***

EN FÖRROMMERSK JÄRN-  
FRAMSTÄLLNINGSPLOTS I GENEVAD